

Vélemény a „A XXI. század iskolái” – nyilvános konzultáció keretében

Gados László, Magyarország

A téma iránti érdeklődésem magyarázata: Több, mint 12 év óta nem hivatalos tevékenységként követem a nyelvi kommunikáció kérdésének alakulását az Európai Unióban és fejtem ki véleményem a magyarországi nyilvánosság számára könyvekben (*Az egyesülő Európában társalogjunk vagy dadogjunk?*, 1996; *Egyenes beszéd – nyelvügyben*, 2000; *A sokféle nyelv közös nyelve*, 2005), cikkekben, írásos tájékoztató anyagokban és nyilvános előadásokban. Továbbá írásos észrevételekkel és javaslatokkal több esetben fordultam minisztériumokhoz is.

Ismerem, hogy az elmúlt évtized folyamán az Európai Bizottság illetékes tagjai milyen válaszokat adtak európai parlamenti képviselők és uniós polgárok nyelvpolitikai jellegű kérdéseire és javaslataira, és birtokomban vannak minisztériumi válaszok. Mind arról árulkodik, hogy a válaszolók szerint minden úgy jó, ahogyan van, ahogyan ők csinálják, ezért a legcsekélyebb erőfeszítést sem tették meg a vélemények, javaslatok érdemleges tanulmányozására, következésképpen az elutasítások sem tartalmaztak (így nem is tartalmazhattak) méltányolható érveket. Ha ezen a téren nincs vagy nem történik érdemi változás, akkor fölöslegessé válik a konzultáció. De amint mondják: „a remény hal meg utoljára”....

*

Az 1. és a 4. kérdéshez kapcsolódóan

Miközben az uniós intézmények az állampolgárokat a változó világ követelményeihez való igazodásra biztatják, maguk ragaszkodnak túlhaladott, örökérvényűnek tekintett álláspontokhoz. Kirívó példa erre, hogy amikor a gazdasági mellett politikai területre is megkezdődött az integráció kiterjedése (átterés EK-ról EU-ra), vagyis aminek következtében uniós ügyek az állampolgárokat közvetlenül is érintik, elmaradt az ebből következően szükséges hatáskör-megosztás felülvizsgálata. Ugyanis ahhoz, hogy az integráció elmélyítésével kapcsolatosan megjelenő feladatokat eredményesen lehessen megoldani bizonyos hatásköröket tagállami szintről közösségi szintre kellett volna (kellene) áttenni. Ennek hiányában az tapasztalható, hogy a tagállamok kormányai együtt mint Tanács nagyra törő célokat és feladatokat tűznek ki, majd külön-külön a megvalósításra gyakran csak látszatintézkedéseket tesznek. Közösségi szinten, közösségi hatáskörben kellene kezelni például az uniós polgárok hatékony „európai” kommunikációja feltételrendszerének kérdését.

Amikor egy csaknem egész kontinensre kiterjedő soknyelvű térségben lehetőség a munkaerő szabad áramlása; amikor a térségben kis- és középvállalatok közötti kapcsolatok sokaságára lenne szükség, akkor fontos közösségi érdek lenne, hogy az Unió állampolgárai az „európai” nyelvi kommunikációhoz szükséges nyelvtudást minél könnyebben, minél kisebb befektetéssel és minél egységesebben megszerezhessék. „Tanuljatok 2-3 vagy több nyelvet!” – mondja nekik az Európai Tanács, mondja az Európai Bizottság. A valóság válasza: egyre többen tanulják az angolt, kormányok kötelező iskolai tárgynak rendelik az angolt, az EU-intézmények gyakran vagy elsődlegesen angolul kommunikálnak. Mindebben persze benne rejlik, hogy szükség lenne az Unióban egy közös közvetítő nyelvre is. Látszólag, statisztikai számok alapján az angol nyelv esélyes ilyen szerepre. Csakhogy a statisztikai adatok nem árulkodnak az elért és az elérhető tudásszintről. A nyelvtanulási helyzet jelenlegi alakulásának következménye: az Unió lakosságának nagyobb, talán túlnyomó része hátrányos helyzetűvé válik kommunikációs képesség tekintetében, az ebből következő további hátrányokkal együtt, azért, mert az angolt nem tudja elég magas szinten elsajátítani, esetleg sehogy sem. Annak a következménynek a tárgyalására nem térek ki, hogy ez a fejlemény milyen feszültségeket idézhet elő az angol nyelvű és a többi ország lakossága között.

Könnyen és magas szinten elsajátítható közös közvetítő nyelvre szükség lenne az európai demokrácia teljesebbé tétele és a tagállamok közötti bizalom erősítése szempontjából is. Amíg a különböző tagállamok polgárai nyelvi akadály miatt nem tudnak egymás helyzetéről, viszonyairól közvetlenül is tájékozódni, addig politikusok és a tömegtájékoztató eszközök által mindig manipulálhatók, kijátszhatók egymás ellen (lásd 2005, népszavazás Franciaországban és Hollandiában). Túl ezen, a demokrácia teljesebbé tételét szolgálná, ha az uniós polgárok közös érdekeiket nyelvi határokat átlépve tudnák egyeztetni és érvényre juttatni. Ez azonban magas szintű nyelvtudást kíván.

Az iskolai oktatásban kötelező az olvasás, írás, számolás megtanítása a további ismeretek elsajátításának nélkülözhetetlen alapja. Amikor mostanság jelentős hangsúlyt kap, hogy a XXI. században nélkülözhetetlenül szükséges nyelvek tanulása és tudása, akkor jogos felvetés lehet, hogy az iskolai idegennyelv-tanítást vezesse be egy nyelvi modell tanítása, amely áttekinthetősége folytán képet ad a nyelvek legfőbb általános jellemzőiről. Van-e erre a célra alkalmas nyelv? Igen, a neve eszperantó. Nyelvi kvalitása és pedagógiai előnyei sokszor bizonyítottak és ellenőrizhetők. Széles körű hasznosítása csak politikai döntés függvénye. Modellkénti szerepe mellett tanításának természetes velejárója a tolerancia, a népek közötti béke, más népek és kultúrájuk megismerése és tisztelete fontosságának elfogadására ösztönzés. Ez a hatás már annak magyarázatával elkezdődik, hogy az eszperantó alapjainak kidolgozására azok a gyűlölködések és összeütközések adtak készítményt szerzőjének, amelyek több nép által lakott városában a nyelvi különbözőségek, egymás meg nem értése miatt keletkeztek...

Az eszperantó nyelv iskolai bevezetésére javaslatot már az első világháború után a Nemzetek Szövetsége 1920. évi első közgyűlésén beterjesztettek. A következő évi újabb beterjesztés nyomán a Népszövetség főtitkárhelyettese a prágai eszperantó világkongresszuson személyesen tájékozódott a nyelvről és használatáról, 1922-ben Genfben tudományos konferenciát tartottak az eszperantó tanításáról, s a meggyőző eredmények alapján a Népszövetség főtitkára igen kedvező jelentést terjesztett elő a közgyűlésnek. „Az elvégzett kísérletek igazolják, hogy az eszperantó nagyon könnyen tanulható, mert európai és amerikai gyerekek azt hetenkénti két órában egy év alatt, és Távol-Keleten a gyerekek ugyanannyi heti tanórával két év alatt megtanulják, amíg más európai nyelveket elsajátítani heti négy-öt órában hat tanulmányi év szükséges számukra” – szerepelt az előterjesztésben. Határozat azonban a francia kormány erőteljes ellenlépései miatt nem született. A második világháborút követően az UNESCO két ízben, 1954-ben és 1985-ben határozatban méltányolta az eszperantó mozgalom tevékenységét és az eszperantóban rejlő nevelési lehetőségeket. Az 1985-ös határozat felhívta a tagállamokat annak kezdeményezésére, hogy a nyelvi problémák ismeretét és az eszperantó oktatását tanulmányi programként vezessék be országaik iskoláiba és felsőoktatási intézményeibe. A szokásoknak megfelelően semmi sem történt ebben az ügyben.

Milyen tulajdonságokból adódnak az eszperantó előnyei? Miért alkalmas nyelvi modellnek? A választ jelentő legfontosabb tényeket megadják a következők.

- Teljes a **hangok és a betűk egybeesése**: minden hangnak egy betű felel meg és fordítva.
- Minden főnév végződése alanyesetben **-o** (homo, hundo, arbo).
- A főnév többes számának jele **-j** (homoj, hundoj, arboj).
- A tárgyeset ragja **-n** (homon, homojn, hundon, hundojn, arbon, arbojn).
- Egyéb eseteket a főnév **előjárószókkal** fejezi ki (al homo, pri hundo, sur arbo).
- Névelők közül csak a határozott névelőt kell kifejezni, ez a **la** mind egyes, mind többes számban, nem ragozódik.
- A melléknév végződése **-a** (bona, bela, rapida).
- A melléknévet számban és (tárgy)esetben egyeztetni kell a főnévvel, tehát a **-j** és az **-n** végzések a melléknévnél is megjelennek (bonan, bonaj, bonajn).

- Az ige szótári alakjának végződése **-i** (paroli, boji, stari).
- Az eszperantó igének a kijelentő módban időragjai vannak **-as, -is, -os**; a feltételes mód kifejezésére egy rag az **-us**, a felszólító módra ugyancsak egy rag az **-u** szolgál. Személyragok nincsenek, ezért az ige aktuális jelentését főnév (vagy névmás) és a ragozott igealak együttesen fejezi ki (/la homo/ parolas, parolis, parolos; parolus; parolu; /li/ vizitas, vizitis, vizitos; vizitus; vizitu).
- A legváltozatosabb időviszonyok fejezhető ki az „esti” segédige ragozott alakjának (estas, estis, estos, estus) és a másik igéből képzett cselekvő **-anta, -inta, -onta**, illetve szenvedő **-ata, -ita, -ota** melléknévi igenév együttesével (összetett igeragozás) (/la homo/ estas vizitinta, estis vizitanta stb.).
- A nyelv nagy előnye és erőssége az **elő- és utóképzők** használatával történő aktív szóképzés. A képzőkkel, melyek bizonyos mértékig jelentéshordozók is, egy szóból sok, némelyik esetben nagyon sok új szó képezhető (patro=apa, patrino=anya, gepatroj=szülők, bopatro=após, bopatrino=anyós, gebopatroj=apósék, patrujo= (a) haza, patreco=apaság stb.; labori=dolgozni, laboristo=munkás, laboristino=munkásnő, laborejo=munkahely, laborilo=munkaeszköz stb.)
- A termékeny szóalkotás másik módja a **szóösszetétel** (lego=olvasás + libro=könyv, legolibro=olvasókönyv; lui=bérelni + domo=ház, ludomo=bérlőház; stb.)
- A hangsúly helye állandó, az utolsó előtti szótag.
- A szótó sohasem változik, bármilyen funkcióba kerül a szó.
- A szókincset túlnyomó részben ún. nemzetközi szavak adják, a nyelv szabályaihoz igazítva.

A szavak végződése alapján a szavak szófaja mind írásban, mind beszédben könnyen felismerhető, ezáltal különféle szókapcsolatok gyakori előfordulása során rögzülnek a tanulók tudatában a szabályszerűségek, könnyen felismerik hogy a szavak aktuálisan milyen mondatrészi szerepet (alany, tárgy stb?) töltenek be. Ez még az anyanyelv jelenségeinek tudatosodását is segíti. A szóalkotás, melyre az eszperantó használata sok lehetőséget ad, kiváltja a tanulók aktivitását, elemzésre, találatkészségre stb. készíti őket. Tekintve, hogy a nyelvtan egyszerűsége lehetővé teszi rövid idő alatti megismerését, hamar sor kerülhet a szókincs bővítésre, a tanulók igen hamar képessé válnak a beszédre, ismereti szintüknek megfelelő szóbeli és írásbeli társalgásra. Ez nagy sikerélmény számukra és nagyon ösztönzőleg hat a további nyelvtanulásra.

*

Azok számára, akik kellően tájékozottak az eszperantó nyelv tulajdonságairól, a tanításában és használatában rejlő előnyökről teljességgel érhetetlen a politikusoknak és oktatási szakembereknek is merev, elzárkózó magatartása az eszperantó figyelembevételétől. Konferenciákat tartanak, dokumentumokat gyártanak és adnak ki, előadásokat tartanak a szegénységről, diszkriminációról, egyenlőtlenségről, társadalmi kihívásról stb. de arisztokratikus fennkölséggel, minden vizsgálódás, megfontolás nélkül hátrítanak el javaslatokat, melyeknek megvalósítása legalább némileg segítene a most kezeletlen gondokon.

Az eszperantó modell nyelvi szerepben történő első idegen nyelvkénti oktatása az iskolai idegennyelv-tanítási programban „az egyszerűbbtől a bonyolultabb felé haladás” didaktikai elv érvényesítését jelentené. Tudományos kísérletekkel már azt is bebizonyították (Helmar Frank, Paderborn), hogy az eszperantónak és az utána következő etnikus nyelv tanításának együttes ideje alatt az utóbbi nyelvnél magasabb szintre jutottak el, mint azok a tanulók, akik ezalatt csak az etnikus nyelvet tanulták. Az eszperantó iskolai oktatása többféle lehetőséget kínál transzverzális tantervek kidolgozásánál is.

Mindez egy országban is kiaknázható lehetőséget jelent. Uniós célok (egymás jobb megismerése, az európai identitás erősítése stb.) megvalósításának előrevitele szempontjából annak is nagy fontossága lenne, ha Európa minél több országában bevezetnék az eszperantó iskolai oktatását. Hiszen a távközlési és számítástechnikai eszközök és eljárások fejlettsége már ma is lehetővé teszi, hogy különböző országok iskolái között összehangolt programok alapján internetes információcsere és kapcsolatépítés valósuljon meg a tanulók aktív közreműködésével. 8-10 éves tanulóknál az ennek során szerzett pozitív élmények akár életre szólóak is lehetnek.

*

Mit lehetne tenni a 2010-ig hátralévő időben, ha az „iskolával, annak ellenére, hogy az Oktatás és Képzés munkaprogram közös célkitűzéseinek elérésében alapvető szerepet játszik, mostanáig nem foglalkoztak átfogóan”? (Arra, hogy ez a helyzet miért következett be, adalék lehet, hogy néhány éve a közoktatásra tartozó javaslatomat az Oktatási Minisztérium felsőoktatásért felelős államtitkár-helyettese utasította el elfogadhatatlan indokkal.)

Ha az a csoda következne be, hogy az Európai Bizottságnál tanulmányozásra érdemesnek találnák az eszperantó lehetséges iskolai szerepéről írottakat, akkor a 2010-ig rendelkezésre álló időben a Bizottság hatáskörében történő megvalósításra javasolható:

– Az eszperantó iskolai oktatása eddigi tapasztalatainak összegyűjtése és értékelése (2008).

– Az értékelé eredményének nyilvánosságra hozatala, és európai iskolák számára pályázat kiírása javaslatok benyújtására az eszperantó iskolai oktatása bevezetésének megoldási lehetőségeiről és teendőiről (2008/2009).

– A beérkezett javaslatok értékelése; támogatási célok és programok kidolgozása a 2010 utáni évekre (2009/2010).

Egyébként javasolom még François Grin svájci professzor alábbi címen elérhető francia nyelvű tanulmányának mérlegelését is:

http://cisad.adc.education.fr/hcee/documents/rapport_Grin.pdf

Továbbá figyelmükbe ajánlom a németországi Herzberg am Harz „eszperantó” várost, önkormányzatával, iskoláival és kulturális központjával együtt. Az utóbbi elérhetősége:

Germana Esperanto-Centro/Interkultura Centro Herzberg

37412 Herzberg am Harz, la Esperanto-urbo

Grubenhagenstr. 6. Tel:+49/(0)5521-5983

<http://www.herzberg.de>

<http://www.ic-herzberg.de>